

**ЛЕКСЕМИ З КОРЕНЕМ – МИЛ - У СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ
ПОРТРЕТАХ СВІТСЬКИХ І ДУХОВНИХ ІЄРАРХІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ**

Межжеріна Ганна Валентинівна,
д. ф. н., професор, професор
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Виявлено ад'єктиви і субстантиви з коренем -мил-, які в писемних східнослов'янських пам'ятках XI–XIII ст. виступали у функції хвалебних епітетів-означень у позитивних соціально-етичних портретах світських і духовних ієрархів Київської Русі. З'ясовано функціонально-семантичні особливості оцінних лексем, визначено рівень об'єктивності оцінки.

Ключові слова: літопис, соціально-етичний портрет, ад'єктив, субстантив, корінь -мил-, Київська Русь.

Запровадження християнства в Київській Русі відбилося на лексичному складі мови, передусім на вживанні релігійної, філософської, соціально-етичної лексики. Серед понад шестисот давньоруських ад'єктивів і субстантивів із загальним значенням соціально-етичної оцінки особи [1] важлива роль була відведена лексемам з коренем -мил-. *Ставимо за мету* виявити і проаналізувати ад'єктиви і субстантиви з коренем -мил-, які в писемних східнослов'янських пам'ятках XI–XIII ст. виступали у функції хвалебних епітетів-означень у позитивних соціально-етичних портретах світських і духовних ієрархів Київської Русі, з'ясувати функціонально-семантичні особливості оцінних лексем, визначити рівень об'єктивності оцінки.

За наявними даними, у писемних пам'ятках XI–XIII ст. збереглося понад сорок позитивно і негативно конотованих ад'єктивів і субстантивів з коренем -мил-: *милостьными, милостыни, милоть, милосърдивыи, милосърдиє,*

безмилостивъ, безмилостивънъ, премилостивънъ, премилосърдыи тощо (СДРЯ XI–XIV, I, IV, V, VIII; СлРЯ XI–XVII, I, IX, XI). Третина лексем має абстрактне значення, значна частина лексем уживалася переважно або виключно в сполученні зі словами *око, благодѣяниѣ, божество, житиѣ, молитва, слово* тощо. Лексеми, які виконували функцію означення поряд з іменем людини, засвідчені в літописах, Златоструї, Ізборнику 1076 р., Успенському збірнику, Києво-Печерському патерику, перекладних пам'ятках тощо.

Декілька лексем з коренем *-мил-* використані в соціально-етичних портретах реальних історичних осіб – жителів Київської Русі. Давньоруський ад'єктив *милостивыи (милостивъ)* в XI–XIII ст. входив до шару активної лексики, його семантична структура включала основні значення «такий, у якого добре, чутливе серце» і «жалісливий, милосердний (до кого)» та їх відтінки «готовий, схильний простити, зглянутися (на кого); вибачливий, милостивий», «такий, який допомагає в біді», «доброзичливий, миролюбний», «пов'язаний з виявом милості, милосердя; такий, який є виявом милості» [2]. Найдавніші вживання др. *милостивыи (милостивъ)* поряд з іменами князів трапляються в літописних статтях XI ст. у портретах князів – Володимира Святославича Святого та його синів Ізяслава і Мстислава, внука Ярослава Мудрого, князя Ростислава Володимировича. У портреті Володимира Святого епітет *милостивъ* використаний тільки в Никонівському літописі: «Бѣ же Володимерь *милостивъ*, и щедръ и даровить» (*998, ЛНик-1); «Бѣ же Владимиръ *милостивъ*» (*1008, ЛНик-1). Хвалебний епітет *милостивъ* у панегірику Ізяславу Володимировичу є компонентом формульної синтагми: «Ізяславъ <...> князь тихъ, и кротокъ, и смиренъ, и *милостивъ*» (*1003, ЛНик-1). У літописному панегірику кн. Мстиславу Володимировичу згадується про те, що «бѣ же Мъстиславъ <...> *м(и)л(о)(с)т(и)вѣ* . любаше дружину по велику . имѣнѣя не щадаше» (*1036, ПВЛ-1; т. с. *1034, ПВЛ, ЛИ-3), «Бѣ же Мстиславъ <...> *милостивъ* къ нищимъ» (*1033, ЛНик-1).

Внук Ярослава Мудрого тмутараканський, новгородський кн. Гліб

Святославич захищав новгородські землі від набігів полоцького князя Всеслава Брячиславича, але залишившись після смерті батька без підтримки, був вигнаний з Новгорода і згодом убитий в Заволоччі за колишню жорстоку розправу над волхвом. У статті-панегірику «Убієніє князя Глѣба Святославича» в ідеалізованому соціально-етичному портреті кн. Гліба др. *милостивъ* вжите двічі: «Бѣ бо *милостивъ* къ убогимъ и страннолюбивъ, потщаніє имѣа къ церквамъ, и тепль на вѣру, и тихъ, и кротокъ, и любовень, и *милостивъ* и длѣготрѣпѣливъ» (*1078, ЛНик-1, 107). Милостивим був, за словами хроніста, ще один тмутараканський князь – Ростислав Володимирович (син кн. Володимира Ярославича): «бѣ же Ростиславъ <...> *м(и)л(о)(с)тивъ* оубогымъ» (*1066, ПВЛ-1; т. с. *1065, ЛР).

«Страх имѣите Божии в сердци своемъ . и милостыню твора не ѡскудну . то бо єсть начатокъ всакому добру», — повчав Володимир Мономах. Літописи зберегли свідчення про те, що великий князь був надзвичайно щедрим: «*м(и)л(о)(с)тивъ* же баше паче мѣры <...> не щадаше имѣнья своего . раздавая требующи(м)» (*1125, ЛС-1; т. с. *1125, ЛР); «*Милостивъ* же баше паче мѣры» (*1125, ЛНик-1).

Син Володимира Мономаха князь Юрій Долгорукий активно претендував на київську владу, здійснив декілька спроб захопити Київ, конфліктував із родичами. Двічі використовуючи вираз «гнѣвъ отдати» (означає «припинити гніватися» – СлРЯ XI–XVII, IV, 42), хроніст звертає увагу на те, що далеко не милосердний князь іноді приборкував свій гнів. Так було *1154 р. в конфлікті з онуком Володимира Мономаха – смоленським кн. Ростиславом Мстиславичем: «Ростиславъ <...> посласа къ Дюргеви проса оу него мира . <...> Гюрги же <...> *ѡда ему гнѣвъ* . и тако целоваста межю собою хр(е)(с)тъ на всеи любви» (*1154, ЛК, ЛИ-3). І в конфлікті *1155 року з племінником – Ізяславом Мстиславичем, який захищав інтереси В'ячеслава Володимировича, Юрій Долгорукий знову виявив миролюбність: «Изяславъ <...> река <...> не створи ми пакости . а се твои Киевъ . Дюрги же *м(и)л(о)(с)тивъ* сыи *ѡда ему гнѣвъ*» (*1155, ЛК, ЛИ-3). Використання хвалебного епітета др. *милостивъ* зі значенням «доброзичливий,

миролюбний» є ситуативним, не позначає доміную моральної риси князя і входить у систему основних законів літописання – позитивно оцінювати все, що сприяє припиненню міжусобиць.

Інший син Володимира Мономаха – переяславський і великий київський князь Ярополк, до якого після смерті Мстислава Великого перейшов київський стіл, отримав декілька хвалебних епітетів-означень, у тому числі епітет *милостивъ* у Київському літописі: «*ярополкъ же бл(а)гъ сы и м(и)л(о)(с)т(и)въ нравомъ*» (*1139, ЛК, ЛИ-3).

Серед внуків Володимира Мономаха похвали удостоїлися князі Андрій і Мстислав. Перелік чеснот у портреті Андрія Боголюбського (сина Юрія Долгорукого) має, скоріше, етикетний характер, ніж відбиває справжні риси владного князя: «*и тихъ, и кротокъ, и любовень, и милостивъ*» (*1175, ЛНик-1). Уживання хвалебного епітета *милостивъ* у портреті Мстислава Ростиславича (Мстислава Хороброго) літописець супроводжує коментарем, в якому деталі підкреслюють достовірність фактів та об'єктивність оцінки: «*бѣ бо милостивъ на вса нищя <...> к(ъ)н(а)зь Мьстиславъ . с(ы)нъ Ростиславль <...> бѣ бо любезнивъ на дружиноу . имѣния не щадашеть . и не сбирашеть злата ни сребра . но даяше дружинѣ своєи*» (*1179, ЛК, ЛИ-3).

*1177 року після невдалої спроби відстояти незалежність рязанських земель князі Гліб Ростиславич, його син Роман, Ярополк Ростиславич, Мстислав Ростиславич, вся дружина і вельможі були взяті в полон володимирським князем Всеволодом Юрійовичем. У м. Володимирі бояри і купці зчинили масштабний заколот, вимагаючи стратити полонених. Київський, Суздальський, Никонівський літописи повідомляють про те, що незважаючи на тиск, кн. Всеволод не покарав князів смертю: «*рекоуще <...> казни ихъ любо слѣпи аль даи намъ . князю же Всеволодоу <...> не хоташю того створити . повелѣ оусадити ихъ в пороубѣ людии дѣла . абы оутишилса мѣтежь*» (*1177, ЛК, ЛИ-3; т. с. *1177, ЛС-1); «*Князь велики же Всеволодь Юрьевичь, милостивъ сый, не хоташе того сотворити, но убо людскаго ради волненіа и мятежа повелѣ всадити ихъ въ темницу*» (*1177, ЛНик-1). Усупереч рішенню

князя заколотники наполягали на страті ростовців. Літописний текст однозначно свідчить про непричетність кн. Всеволода до розправи над князями: «Князь велики же Всеволодъ Юрьевичъ зѣло печалень бысть о семъ, понеже много *милостивъ* есть, но не може удержати ихъ. Они же шедше розметаша порубъ, и емше князя Мстислава Ростиславичя и брата его князя Ярополка Ростиславичя ослѣпиша, и отпустиша ихъ» (*1177, ЛНик-1). В обох випадках у Никонівському літописі др. *милостивъ* є, очевидно, пізньою вставкою.

У XIII ст. літописці вкрай рідко використовують др. *милостивъ* щодо князів: «Кнази же *м(и)л(с)тиви* племя же Ростіславле» – *1216, ЛСа-1 (про смоленських князів Ростиславичів); «По премногу же *милостивъ* бысть» - *1241, ЛНик-1 (у «Житті Олександра Невського» ідеалізований портрет кн. Олександр Ярославич містить епітет *милостивъ*); «бѣ бо *м(и)л(о)(с)т(и)въ* на всѣ нищя <...> кормитель бо башеть черньцемъ . и черничамъ . и оубогимъ . и всакомоу чиноу **яко** возлюбленыи w(ть)ц(е)мъ башеть . паче м(и)л(о)(с)(ты)нею баше *м(и)л(о)(с)т(и)въ*» – *1289, ЛГВ, ЛИ-3 (два вживання др. *милостивъ* в ідеалізованому соціально-етичному портреті Володимира Васильковича Волинського).

У створенні книжниками XI–XIII ст. портрета духовної особи, виборі іменників і прикметників превалює орієнтація як на норми літературного етикету, так і на поняття честі світського та церковного ієрарха, яке із впровадженням християнства зазнало трансформації. За деякими параметрами поняття честі князя-християнина почало збігатися з поняттям честі священнослужителя, і це спричинило збіг портретів окремих князів із портретами духовних осіб: митрополит «тихъ убо бѣ, и кротокъ, и смиренъ, и *милостивъ*» (*988, ЛНик-1) і «князь тихъ, и кротокъ, и смиренъ, и *милостивъ*» (*1003, ЛНик-1).

Характеризуючи митрополита Михаїла, літописець використовує формульну синтагму, в якій др. *милостивъ* завершує ряд хвалебних епітетів: «тихъ убо бѣ, и кротокъ, и смиренъ, и *милостивъ*» (*988, ЛНик-1). У соціально етичному портреті митрополита Київського і «всея Руси» Іоанна II, який, як

зазначають давні книжники, був співчутливим і щедро допомагав нужденним, перша частина формули розширена, завдяки чому хвалебний епітет *милостивъ* відкриває і закриває перелік чеснот: «Іванъ митрополить <...> *м(у)л(о)(с)т(и)въ* оубогымъ и вдовицамъ» (*1089, ПВЛ-1; т. с. *1091, ЛР); «*милостивъ* ко убогимъ и ко вдовицамъ, ласкавъ же къ богатымъ и убогимъ, и тихъ, и смиренъ, и кротокъ, и *милостивъ*» (*1089, ЛНик-1).

У літописах під *1185 р. характеристика ростовського, володимирського, суздальського єпископа Луки побудована за допомогою декількох позитивно конотованих означень, у тому числі др. *милостивъ*: «и постави сего Луку еп(и)с(ко)п(о)мъ <...> [Б]ыс(ть) сеи муж молчаливъ, *милостивъ* ко убогим и вдовицам, ласков же всякому: богату и убогу, смиренъ же и кротокъ» (*1185, ЛР; т. с. *1185, ЛС-1); «бысть же сей мужъ <...> и *милостивъ* и утѣшителенъ къ печальнымъ и скорбнымъ» (*1185, ЛНик-1).

Епітет *милостивыи* (*милостивъ*) поряд з іменами єпископів Пахомія і Симона не випадково вжитий саме в Суздальському літописі. Святитель Пахомій був поставлений єпископом у м. Ростові за князювання сина Юрія Долгорукого – кн. Всеволода Юрійовича (Велике Гніздо). Хроніст наповнив панегірик реалістичними деталями, які свідчать на користь об'єктивності моральної оцінки, закладеної в семантиці др. *милостивъ*: «Пахомии <...> сиротами добрѣ пекыисѧ . *м(у)л(о)ст(и)въ* <...> къ оубогы(м) . и вдовица(м) . ласковъ ко всакому оубоному . не согбенѣ руцѣ имѣя на вдань ихъ . но ѿверзенѣ ѡтинудъ» (*1216, ЛС-1). Отримавши владу після смерті батька (*1216), кн. Юрій II Всеволодович поставив свого єпископа – Симона: «не бажаючи церковної залежності від Ростова <...> 1214 р. домігся від київського митрополита Матфея права мати свого єпископа, яким і став свт. Симон» [3, с. 21]. Стисло повідомляючи про смерть одного з авторів «Кієво-Печерського патерика», суздальського і володимирського єпископа Симона, суздальський літописець наділяє його хвалебними епітетами *блаженныи*, *милостивыи*, *оучительныи*: «престависѧ бл(а)ж(е)ныи и *м(у)л(о)стивыи* оучительныи еп(и)с(ко)пъ Симонъ» (*1226, ЛС-1).

У статтях Х–ХІІ ст. Никонівського літопису др. *милостивъ* входить до складу етикетних формул «тихъ, кротокъ, сѣмѣренъ, милостивъ», «тихъ, кротокъ, любовенъ, милостивъ», «тихъ, кротокъ, смиренъ, любовенъ, милостивъ»: «Изяславъ <...> князь тихъ, и кротокъ, и смиренъ, и *милостивъ*» (*1003, ЛНик-1); Андрій Боголюбський «и тихъ, и кротокъ, и любовенъ, и *милостивъ*» (*1175, ЛНик-1); «князь Ярополкъ тихъ, кротокъ, смиренъ, любовенъ, *милостивъ*» (*1086, ЛНик-1) тощо.

Ад'єктив *многомилостивъ*, який використовувався майже виключно щодо Бога, у Никонівському літописі зі значенням «наймилостивіший (про людину)» вжитий в соціально-етичному портреті Андрія Боголюбського: «князь Андрѣй, яко боголюбивъ сый, и челоуѣколюбивъ и *многомилостивъ* зѣло» (*1149, ЛНик-1). Ідеалізований портрет князя доповнений рідковживаним прикметником *оумильнъ*: «и бысть смиренъ, и *умиленъ* и простъ въ премудрости, и тихъ, и кротокъ, и любовенъ, и милостивъ» (*1175, ЛНик-1). Хоча в загальному вигляді, без конкретизації, др. *оумильнъ* означає «покірливий, тихий, сповнений лагідністю, любов'ю», його семантичне поле значно ширше і включає семи, які входять до змісту відповідних церковнослов'янських лексем: цсл. *умиленіе*, *умильный*, *умилятъ* маркують семантику смиренного каяття, жалю з приводу скоєного зла, сентиментальності (СлЦСРЯ, IV, 342–343). У портреті нестриманого й жорстокого кн. Андрія епітет-означення *оумильнъ* певною мірою нівелює його гріхи, вказуючи на щире каяття. Розповідаючи про те, як князь уночі запалював у церкві свічки і, дивлячись на образ Божий, проливав сльози (*1175, ЛК, ЛН-3), хроніст підкреслив притаманну князеві сентиментальність. Використання епітета-означення *оумильнъ* пов'язане не стільки з літературним етикетом, як із прагненням літописця розкрити одну з граней психологічного портрета Андрія Боголюбського.

Др. *милосърдъ* засвідчене в портреті преп. Феодосія Печерського, який, за словами автора Житія, був «*милосърдъ* и тихъ, и милость имѣя къ всѣмъ» (к. ХІ, сп. ХІІ–ХІІІ, ЖФ). Дар співчуття виявлявся не тільки в сльозах, коли

ігумен бачив бідно одягненого чи каліку, а й у тому, що він збудував біля свого монастиря церкву й дворище для жебраків, сліпих, кульгавих, хворих, віддавав їм десяту частину монастирського майна.

За СЛРЯ XI–XVII, *милостилюбець* означає «той, хто любить робити ласку, милість» (СЛРЯ XI–XVII, IX, 154), а за СДРЯ XI–XIV, – «той, хто сповнений співчуття, милосердя» (СДРЯ XI–XIV, IV, 529). Зіставлення контексту вживання др. *милостилюбець* у Суздальському і Новгородському літописах показує, що в наведених цитатах зазначений іменник ужитий зі значенням «той, хто любить робити ласку, милість; милостивий, щедрий». Іменник *милостилюбець* реверберований в «Житті Олександра Невського» у складі Суздальського літопису за Лаврентіївським списком 1377 р. у портреті кн. Ярослава Всеволодовича (батька кн. Олександра): «w(ть)ца м(и)л(ос)тилюбца <...> княза великого Ярослава» (*1263, ЛС-1). Новгородський літописець проводить паралель між образом кн. Олександра Ярославича та узагальненим образом ідеального князя: «князь Александръ церкви въздвиже, и град исполни, люди разбѣгшая собра в дома своя. О таковых рече Исая пророкъ: князь благъ въ странах, тих, увѣтлѣвъ, кротокъ и сѣмѣренъ <...> *милостилюбець*, а не златолюбець, благъ домочадцемъ своимъ» (*1251, ЛН). Непряме цитування книги пророка Ісаї літописець вводить у літописну статтю *1251 р. – останній запис, в якому є моральна оцінка князя. Перед нами так званий «біблійний ключ» – типовий для житійної літератури XI–XIII ст. різновид біблійних цитат. За спостереженням Е. М. Акімової, «усі ранні житія (Феодосія Печерського, Авраамія Смоленського, Олександра Невського та ін.) починаються "біблійними ключами" про обраність праведників самим Господом або пророками <...> Слід відзначити, що "біблійні ключі", навіть якщо вони використовуються для завершального висновку, тобто пов'язані з попереднім текстом ретроспективно, імпліцитно містять перспекцію: читач <...> розмірковує в напрямі, заданому цитатою» [4, с. 79]. Зміст хвалебного означення *милостилюбець* автоматично переноситься на оцінку кн. Олександра, формуючи тим самим його

ідеалізований образ.

Отже, аналіз повного корпусу соціально-етичних портретів осіб у писемних пам'ятках XI–XIII ст. показав, що у функції хвалебних епітетів-означень у позитивних соціально-етичних портретах світських і духовних ієрархів Київської Русі засвідчені декілька лексем з коренем *-мил-*: субстантив *милостилюбць* та ад'єктиви *милостивыи* (одне вживання), *милостивъ*, *многомилостивъ*, *милосърдъ*, *оумильнъ*. Лексеми виявлені в «Житті Феодосія Печерського», «Житті Олександра Невського», статтях X–XIII ст. Лаврентіївського, Суздальського, Радзивіллівського, Київського, Новгородського, Никонівського літописів. Епітети *милостилюбць*, *многомилостивъ*, *милосърдъ*, *оумильнъ* поодинокі трапляються поряд з іменами світських та церковних осіб. Ад'єктив *милостивъ* належав до корпусу активної лексики, в XI–XII ст. традиційно використовувався для характеристики князів, у XIII ст. його вживання поряд з іменами історичних осіб є спорадичним. У соціально-етичних портретах др. *милостивъ* нерідко виступає компонентом етикетних формул «тихъ, кротокъ, сѣмѣренъ, милостивъ», «тихъ, кротокъ, любовень, милостивъ», «тихъ, кротокъ, смиренъ, любовень, милостивъ» та усталених синтагм «милостивъ оубогымъ», «милостивъ оубогымъ и вдовицамъ», «милостивъ ко убогимъ и ко вдовицамъ», «милостивъ къ нищимъ», «милостивъ на вса нищя», «милостивъ нравомъ».

За допомогою лексем з коренем *-мил-* змодельовані один колективний портрет князів, індивідуалізовані портрети чотирнадцяти князів (Володимира Святославича Святого, Володимира Мономаха, Володимира Васильковича Волинського, Андрія Боголюбського, Юрія Долгорукого, вел. київського князя Ярополка Володимировича, Мстислава Хороброго, Всеволода Юрійовича, Олександра Ярославича (Невського), Ярослава Всеволодовича (батька кн. Олександра Невського), Ізяслава Святославича, Мстислава Святославича, Гліба Святославича, Ростислава Володимировича), індивідуалізовані портрети шести духовних осіб (митрополитів Михаїла та Іоанна II, Феодосія Печерського, єпископів Луки, Пахомія, Симона). У використанні лексем із

коренем -мил- поряд з іменами князів і священнослужителів спостерігається дотримання норм літературного етикету і водночас наявність об'єктивної соціально-етичної оцінки особи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі. К., 2006. 448 с.
2. Межжеріна Г. В. Семантична структура давньоруських прикметників **МИЛОСТИВЫИ, НЕМИЛОСТИВЫИ**. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 54–61.
3. Жиленко І. В. Послання Симона і Полікарпа: джерела і матеріали / Національний заповідник «Києво-Печерська лавра». К., 2022. 1108 с.
4. Акимова Э. Н. Библизмы со значением обусловленности в средневековом русском мегатексте. *Известия Южного федерального университета*. 2015. № 4. С. 74–83.

ДЖЕРЕЛА

1. ЖФ – Житие преподобнаго отца нашего Феодосия, игумена Печерьскаго. *ПлДР*. М., 1978. С. 304–390.
2. ЛН – Новгородская первая летопись младшего извода. По Комиссионному списку. *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. М. ; Л., 1950. С. 101–427.
3. ЛНик-1– Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. *ПСРЛ*. М., 2000. Т. 9. 288 с.; Т. 10. 244 с.
4. ЛК, ЛИ-3 – Летопись Киевская. *ПСРЛ*. М., 1998. Т. 2. Стб. 284–711.
5. ЛР – Радзивилловская летопись. *ПСРЛ*. Л., 1989. Т. 38. 178 с.
6. ЛС-1 – Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку 1377 г. *ПСРЛ*. М., 1997. Т. 1. Стб. 289–488.
7. ЛСа-1 – Суздальская летопись по Академическому списку сер. XV в. *ПСРЛ*. М., 1997. Т. 1. Стб. 489–540.
8. ПВЛ-1 – Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку.

ПСРЛ. М., 1997. Т. 1. Стб. 1–286.

9. ПВЛ, ЛИ-3 – Повесть временных лет по Ипатьевскому списку.

ПСРЛ. М., 1998. Т. 2. Стб. 1–284.

10. СДРЯ XI–XIV – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). М., 1988. Т. 1. 526 с.; 1991. Т. 4. 559 с.; 2002. Т. 5. 647 с.; 2008. Т. 8. 762 с.

11. СлРЯ XI–XVII – Словарь русского языка XI–XVII вв. М., 1975. Вып. 1. 371 с.; 1977. Вып. 4. 403 с.; 1982. Вып. 9. 357 с.; 1986. Вып. 11. 456 с.

12. СлЦСРЯ – Словарь церковно-славянского и русского языка : в 4 т. СПб., 1847. Т. 1. 415 с.